

ΘΑΝΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΕΝΑ ΣΧΟΛΙΟ ΤΟΥ ΜΑΡΤΙΝ ΧΑΪΝΤΕΓΓΕΡ ΓΙΑ ΤΙΣ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΕΙΣ

Το παρακάτω απόσπασμα περιέχεται στο βιβλίο "M. Heidegger – Zollikon Seminars" εκδ. Northwestern University Press 2001.

Σε αυτό περιέχονται: α) Αποσπάσματα από τα σεμινάρια πού έκανε ο Χαϊντεγγερ στο σπίτι του ψυχιάτρου και φίλου του Μέταρντ Μπός κατά το χρονικό διάστημα 1959 – 69, και πού είχε για ακροατήριο ψυχιάτρους και ψυχαναλυτές, β) γράμματα πού έστειλε ο Χαϊντεγγερ στον Μπός από το 1947 έως το 1971 και γ) αποσπάσματα συνομιλιών μεταξύ των δύο πού έγιναν σε διάφορες προσωπικές συναντήσεις τους.

Από μία τέτοια συνομιλία πού διεξήχθη στις 29-11-61 είναι και το παρακάτω κείμενο:

Μπος: Στην αρχή του χθεσινού σεμιναρίου ο κ. Ε. παρουσίασε έναν σχιζοφρενή ασθενή του ο οποίος εργαζόταν ως απλός εργάτης σε ένα εργοστάσιο. Αυτός ο άνθρωπος δεν είχε ποτέ βιώσει τον εαυτό του με κανέναν άλλο τρόπο παρά μόνο σαν ομοφυλόφιλο. Όμως πρόσφατα ο επί πολλά χρόνια σύντροφος του τον είχε εγκαταλείψει. Πολύ σύντομα ο ασθενής αρρώστησε. Κάποια φορά κατά τη διάρκεια της νύκτας ξύπνησε και σε πλήρη διαύγεια είδε τον ήλιο να ανατέλλει στον απέναντι τοίχο του δωματίου. Κάποιος άνδρας κοιμόταν κάτω από τον ήλιο. Το ερώτημα είναι: πώς μπορεί αυτή η ψευδαίσθηση να γίνει κατανοητή φαινομενολογικά;

Χαϊντεγγερ: Πάνω από όλα είναι σημαντικό για εσάς ως ψυχίατρος να δείτε ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι παρουσίας αυτού που καλεί την ύπαρξη (Dasein) από την ανοικτότητα του κόσμου του. Πέρα από τον τρόπο που κάτι είναι παρόν με έναν αισθητηριακά αντιληπτό τρόπο, υπάρχει επίσης για παράδειγμα, ο τρόπος παρουσίας αυτού πού δεν είναι αισθητηριακά αντιληπτό. Επί πλέον υπάρχει ο τρόπος να θυμάσαι κάτι που συνέβη κάποια χρονική στιγμή. Επιπρόσθετα, όπως στην περίπτωση μας, υπάρχει ο τρόπος να εμφανίζεται κάτι μέσω της ψευδαίσθησης χωρίς να μπορεί να μεταβληθεί.

Αυτό που μπορεί να ελεγχθεί είναι ο τρόπος να εμφανίζεται κάτι ως

ψευδαίσθηση. Μετά, υπάρχει αυτό που φανταζόμαστε, και επίσης ο τρόπος παρουσίας αυτού που είναι απόν. Για παράδειγμα, ένας νεκρός, που δεν είναι πια παρόν, θα μπορούσε να είναι περισσότερο παρόν για τους ζωντανούς με την απουσία του απ' όσο ήταν ενώ ζούσε. Αυτός που έχει ψευδαισθήσεις μπορεί να δει μόνο τον δικό του κόσμο σαν φυσικά αισθητό και άμεσα υπαρκτό σε σχέση με ό,τι υπάρχει. Αυτό συμβαίνει επειδή δεν αντιλαμβάνεται τη διαφορά μεταξύ των παρόντων και των απόντων και επειδή δεν μπορεί να κινηθεί στον κόσμο του ελεύθερα. Η παρουσία (μπορεί να) κορυφώνεται σε ορατότητα.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη το ορατό είναι πιο παρόν από το ακουστό. Οτιδήποτε είναι ορατό αποτελεί την υψηλότερη μορφή παρουσίας.

Αυτό που κάνει εντύπωση είναι ο πειστικός χαρακτήρας της ψευδαίσθησης του ήλιου. Ο ασθενής μπορεί να έχει την εμπειρία της απομάκρυνσης του συντρόφου του μόνο σαν την παρουσία κάτι πειστικού. Δεν επιτρέπει την απουσία. Το Είναι μπορεί να βιωθεί μέσα και μέσω της παρουσίας ενός (καθορισμένου) όντος.

Μπος: Γιατί δεν εμφανίστηκε τελικά ο ίδιος ο σύντροφος σε αυτήν την έντονη ερωτική ψευδαίσθηση αλλά ένας ήλιος;

Χάϊντεγγερ: Ο θεραπευτής θα πρέπει να αναρωτηθεί παραπέρα: α) με ποιόν τρόπο ο ασθενής σχετίζεται με την ψευδαίσθηση του ήλιου και τον ηλιάνθρωπο (δηλαδή ο άνθρωπος που κοιμάται κάτω από τον ήλιο) σήμερα;

β) πώς εμφανίστηκε ο ηλιάνθρωπος κατά τη διάρκεια της νύκτας; Πράγματι κοιμούμενος και παρόλα αυτά πειστικός; Ήταν με κάποιον τρόπο αναγνωρίσιμος ο ηλιάνθρωπος ως ο κοιμούμενος σύντροφος ή αντιπροσώπευε την εξορία του συντρόφου, την άμυνα του εναντίον του; γ) πώς είναι τώρα η σχέση του με τον σύντροφο που τον άφησε;

Το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια ενός χειρουργικού ερεθισμού του εγκεφάλου εμφανίζονται μόνο «στοιχειώδεις αισθητηριακές εντυπώσεις» δηλώνει ακριβώς πόσο λίγο σχετίζεται ο εγκέφαλος με την όραση.

Για την κατανόηση των ψευδαισθήσεων, δεν πρέπει κάποιος να αρχίζει με την διάκριση μεταξύ πραγματικού – μη πραγματικού αλλά μάλλον να αναρωτηθεί για τον χαρακτήρα της σχέσης του ασθενή με τον κόσμο την δεδομένη στιγμή. Τι προσφέρει ο αισθητηριακός – αντιληπτικός χαρακτήρας στην ψευδαίσθηση και της επιτρέπει να εμφανίζεται με αυτόν τον τρόπο; Είναι η «έντασή» της; Μαγεύεται από

αυτήν; Είναι η έλλειψη ελευθερίας του ασθενή;

Λίγα σχόλια για το σχόλιο του Χαϊντεγγερ.

Ίσως το σημαντικότερο σημείο του διαλόγου, να είναι η απορία του Μπός για την "φαινομενολογική" ερμηνεία του Χαϊντεγγερ γύρω από τη συγκεκριμένη ψευδαίσθηση.

Είναι τεράστιο το κεφάλαιο του τι σημαίνει "φαινομενολογία" και μάλιστα πώς την κατανοούν οι διάφοροι στοχαστές όπως ο Χούσερλ, ο Ρικέρ, ο Μ. Ποντύ, ο Χαϊντεγγερ κ.λ.π. Το θέμα γίνεται ακόμα πιο περίπλοκο κι ενδιαφέρον, αν σκεφθούμε ότι συχνά ο ίδιο φιλόσοφος) π.χ. Μ. Ποντύ, Χαϊντεγγερ) στις διάφορες φάσεις του έργου του είχε και άλλη εννόηση του όρου.

Για το θέμα μας όμως αξίζει και αρκεί να θυμόμαστε ότι η φαινομενολογία δεν αναζητά τις αιτίες των φαινομένων αλλά τα νοήματα που αυτά τα φαινόμενα έχουν μέσω της εμπειρίας μας κάθε φορά για τον καθένα μας.

Έχοντας αυτό κατά νου μπορούμε να παρακολουθήσουμε πιο εύκολα την απάντηση του Χαϊντεγγερ στην δεύτερη ερώτηση του Μπός.

Έτσι λοιπόν αυτό που οφείλει να αναρωτηθεί ο θεραπευτής (σύμφωνα με τον Χαϊντεγγερ) είναι για το ποιόν της σχέσης του ασθενή με την ψευδαίσθηση του αλλά και με τον ίδιο τον φίλο του, όμως σήμερα πια. Επίσης αξίζει να σκεφτούμε για το νόημα της ψευδαίσθησης, δηλαδή γιατί αυτή εμφανίζεται με τον συγκεκριμένο τρόπο, τη συγκεκριμένη στιγμή;

Έτσι μας καλεί να απομακρυνθούμε από το δίπολο πραγματικού – μη πραγματικού που κατ' επέκτασιν θα οδηγούσε στο φυσιολογικό – παθολογικό και να μείνουμε στα νοήματα των φαινομένων. Εξάλλου «για την κατανόηση των ψευδαισθήσεων» μιλάει ο Χαϊντεγγερ και όχι για την αιτιολόγησή τους.

Βρισκόμαστε ήδη μακριά από την προσέγγιση της κλασσικής ψυχιατρικής γύρω από τα συμπτώματα; όπου στην περίπτωσή μας θα γινόταν λόγος για οπτικές ψευδαισθήσεις, ισχυρό σημάδι ψυχωτικής συμπτωματολογίας και το θέμα θα έκλεινε εκεί. Θα αναζητούνταν οι πιθανές αιτίες στο κληρονομικό και στο ατομικό ιστορικό και θα δινόταν

η κατάλληλη φαρμακευτική αγωγή, ώστε να μειωθούν ή να εξαφανιστούν τα συμπτώματα. Κι αυτό δεν είναι λίγο.

Όμως με αυτόν τον τρόπο η κατανόηση του κόσμου του ασθενή θα περιοριζόταν σε μεγάλο βαθμό αφού δεν θα λεγόταν τίποτα περισσότερο για αυτόν πέρα από το ότι η συμπεριφορά του είναι παθολογική και ότι μάλλον ταξινομείται στους ψυχωτικούς.

Όλα αυτά μας οδηγούν και στην πρώτη ερώτηση του Μπός όπου ο Χαϊντεγκερ αμφισβητεί την καθιερωμένη αντίληψη των πραγμάτων στην εποχή μας.

Μιλώντας λοιπόν για το τι θεωρούμε συνήθως πραγματικό, λέει ότι αυτό το ταυτίζουμε με το αισθητηριακά παρόν.

Αντίστοιχα, ό,τι δεν γίνεται εμπειρατό με το αυτό τον τρόπο, ανήκει στο μη πραγματικό. Και βέβαια το πραγματικό είναι πάντα πιο έγκυρο και πιο ισχυρό από το μη πραγματικό.

Αντίθετα, για τον Χαϊντεγκερ πέραν του αισθητηριακά παρόντος, υπάρχουν και άλλοι τρόποι παρουσίας των πραγμάτων όπως π.χ. η ανάμνηση, η φαντασία ακόμα και η ψευδαίσθηση. Και μερικές φορές (σύμφωνα με το παράδειγμα του νεκρού) αυτοί οι τρόποι κάνουν την παρουσία μέσω της απουσίας να είναι πιο έντονη απ' ό,τι είναι στην αισθητηριακή εμπειρία ενός παρόντος.

Για να συνοψίσουμε τα προηγούμενα και μένοντας στο παράδειγμα μας, ο Χαϊντεγκερ προτιμά να κινηθεί στον δρόμο του ελεύθερου – ανελεύθερου πού πορεύεται κάποιος σε σχέση με πρόσωπα και καταστάσεις παρά σε αυτόν του φυσιολογικού – παθολογικού πού προτιμά ο επιστημονικός τρόπος και κατ' επέκτασιν η ψυχιατρική.

Και στο παράδειγμα μας θεωρεί ότι τελικά ο ασθενής εμπειράται τον κόσμο κατά την συγκεκριμένη περίοδο των ψευδαισθήσεων, με έναν ανελεύθερο αλλά όχι απαραίτητα παθολογικό τρόπο.

Να μην ξεχνάμε ότι η φαινομενολογία αναζητάει νοήματα, η επιστήμη αιτίες.